

ЛЕКЦІЯ

«Боротьба за справедливість та проти: політичні прояви проблематики справедливості у світі»

Частина 2

План лекції.

1. Проблематика панування: погляд із боку анархізму
2. Обґрунтування панування як латентної функції інститутів
3. Справедливість у республіканській традиції

1. Проблематика політичного панування: погляд із боку анархізму

Феномен панування не обмежується лише політичним виміром. Вирізняють дополітичний, політичний та особистий види панування. У римському праві виділяли панування як *imperium* («влада наказу») та *dominium* (право власності). Згодом *imperium* розширювався, що призводило до перетворення владарювання біля до встановлення речово-правових відносин (найжорсткіші форми – рабовласництво і кріпацтво, заснований на прикріпленості до землі).

Ступені панування:

0. Природна перевага індивіда над іншим індивідом (приклад: наявність певного дефіцитного вміння, відносини між батьками та немовлятами). Також постулюється як авторитет.

1. Дополітичний ступінь. Індивіди, які мають природною перевагою, виробляють просторове та/або тимчасове розширення допомоги індивідам, які не мають такого. Так, раніше надана допомога перетворюється на тривалу, внаслідок чого з'являється потреба в її легітимації (виправдання; інакше становище того, хто надає допомогу, перевертається – його діяльність сприймається як нормальна, відхід від неї стане девіацією – дає допомогу потрапить у залежність) . Легітимація на повсякденному рівні може бути виражена у вигляді подяки, що переводить відносини у взаємні (допомога в обмін на подяку). Відбувається інституціоналізація панування, що породжує тривалість і стабільність панування, а також встановлення соціальних ієрархій (нерівноважності статусів тих, хто надає допомогу та хто її отримує).

2. Політичний ступінь. Підпорядкування здійснюється у межах державно-правової системи через керуючі структури. Необхідна нова легітимація, яка породжує сукупність ідей про правильне та належне (ідеологія).

3. Постполітичний ступінь. Суб'єкт панування персоніфікується, саме ставлення панування-підпорядкування регулюється не так на підставі кодифікованих норм. Право легального панування трансформується у право панування на власний розсуд (приклади: рабство; влада батька (patría potestas) у римському праві, звідси визволення з-під влади батька - emantipatio).

Анархія є рухом від панування. Розрізняють ступені анархізму відповідно до критики ступенів панування:

1 ступінь має на увазі необхідність ліквідації постполітичного типу панування - речового ставлення до індивідів. Стверджується, що право на примус має бути обмежене посадовими повноваженнями (інакше буде встановлено диктатуру чи деспотію). У той же час, визнається, що правові зобов'язання мають обов'язковий характер для політичного співтовариства. Цей ступінь не є специфічно анархістським.

2 ступінь (суворий анархізм) передбачає необхідність знищення від елементів панування та права (але не обов'язково всіх).

3 ступінь (радикальний анархізм) передбачає усунення дополітичного панування, що базується на інституціоналізації переваги.

4 ступінь стверджує про необхідність ліквідації всіх видів панування, у тому числі природного (приклад: оскільки в рамках інституту сім'ї в процесі виховання батьки не можуть вільно розпоряджатися своїм часом, знищення інституту може призвести до знищення взаємної залежності батьків та дітей; антитеза: для батьків знищення сімейних обов'язків обіцяє визволення, для дітей, через слабкість організму людини – відсутність безпеки і смерть).

Дилеми анархізму:

1) Якщо людина має природні права (приклад: декларація про життя), він може наполягати з їхньої визнання з боку інших. Таке визнання можна встановити внаслідок системи, для якого знадобляться анти-анархічні способи.

2) Радикальний анархізм передбачає відсутність природних правий і важливість вільного договору між окремими індивідами. Чи є індивіди вільними після укладання договору? Якщо ні, то буде потрібно інституція, яка примушує індивідів дотримуватися домовленостей. Якщо так, то домовленості фактично немає – така ситуація найбільш близька до «природного стану», у якому індивіди існують розрізнено і становлять громадський порядок.

2. Обґрунтування панування як латентної функції інститутів

У межах антропологічного підходу людина визначається як "недостатня істота" (А. Гелен) у порівнянні з іншими біологічними організмами. Відсутність спеціалізації людських органів сприйняття (гострого слуху, зору, нюху та ін.) продукують специфічну відкритість та пристосованість до навколишнього світу. Наявність всіх органів чуття

призводить до надлишку вражень та можливості ними маніпулювати, необумовленість поведінки сильно вираженими інстинктами породжують свободу дій. Людина здатна свідомі вчинки, які зводяться до простої реакцію зовнішні обставини.

Водночас людина здатна вчиняти насильство і тому перебуває під загрозою бути вбитою іншою людиною. Така загроза призводить до нездатності вижити на самоті. Специфічна ознака людської спільноти – наявність у житті стадії старезності, при якій людина виживає і втрачає здатність творити насильство над іншими. Таким чином, людина антропологічно потребує допомоги та виховання з боку інших.

Антропологічна відкритість означає також слабку схильність до виховання. Наявність конфлікту між свободою дій батьків та потребами дитини породжує специфічну потребу у додатковому впливі з боку соціальних інститутів – людської «аналогії інстинктів».

Явні аспекти існування соціальних інститутів:

- безліч вражень породжує необхідність їхнього відбору, інститути задають орієнтації;
- можливість звільнення від постійного перенапруги шляхом використання вироблених інститутами рецептів – вивільнення часу та енергії на діяльність, яка не пов'язана з виживанням;
- наявність зовнішньої підтримки (схвалення) надає впевненість і дозволяє відмовитися від миттевості.

Зворотний бік: примус до раніше виробленим зразкам поведінки. Інститути породжують **асиметрію свободи та панування**:

1. Вони стабілізують людську поведінку та потреби та формують інтерес до легітимації (колективна вигода, але дистрибутивна несправедливість).

2. Вони конструюються відносини взаємності і цим породжують дистрибутивну вигоду (приклад: у межах функціонуючого інституту сім'ї батьки спочатку витрачають час виховання, але під час старезності отримують допомогу).

3. Інститути є функціонально еквівалентними – задоволення однієї потреби може бути скоєно різними інститутами. Відкрите питання: чому для існування соціального порядку потрібна саме політична легітимація? Таку саму функцію може виконувати інший інститут (наприклад, релігія).

3. Справедливість у республіканській традиції

Аксіоматичне положення: найбільш справедливим є суспільний лад, у якому реалізована цінність свободи.

Критика негативної свободи: свобода не зводиться до ліберального розуміння відсутності втручання із боку іншого агента (індивіда чи інституту). Найчастіше це є результатом (квазі-)навмисного втручання. Таке сприйняття свободи засноване на її визначенні через відносини агентів і не

допускає проміжних градацій (між мінімальним (рабство) та максимальним ступенем).

Основний акцент традиції зроблено на конструюванні специфічного розуміння свободи. Втручання включає будь-які дії, які погіршують ситуацію агента (суб'єкта втручання) шляхом скорочення доступних для вибору альтернатив, збільшення витрат, пов'язаних з деякими альтернативами або введення в оману щодо змісту або наслідків вибору. Втручання може бути справедливим, якщо воно не допускає свавілля. Такий тип втручання сприяє розбудові загального політичного устрою.

Домінування (панування) полягає у довільних діях, метою яких є покращення положення довільного агента (приклад: корупція). Так, акти втручання з боку держави мають переслідувати спільні цілі тих, кого вони торкаються. Таким чином, свобода як не-домінування протистоїть не втручанням взагалі, а довільному (волюнтаристському) втручанням. Відсутність довільності гарантує те, що загалом свобода політичної спільноти не порушена. Втручання ставиться в один ряд із природною перешкодою (наприклад, кліматом), яка обумовлює, але не обмежує свободу агентів.

Втрата волі відбувається не внаслідок втручання, внаслідок конструювання можливості довільного втручання (навіть у тому випадку, якщо саме втручання не відбувається). Бути невільним – значить жити з милості іншого (приклад: залежне становище північно-американських колоній, незважаючи на відсутність суттєвого втручання з боку Британської імперії у вигляді податків, призначених виключно для цих колоній, які не зачіпають метрополію, стало каталізатором руху за незалежність). Усвідомлення того, що таке втручання можливе, істотно змінює поведінку агента.

Свобода як не-домінування передбачає міцну систему соціальних інститутів, які забезпечують нормальне функціонування держави та наявність гарантій безпеки до її громадян. Такий ідеал громадянської свободи можливий лише у державі, існування якої дає життя владі та законам. Республіканське розуміння свободи є динамічним і передбачає всебічне вільне обговорення ідеалів справедливості, що дозволяє державі та суспільству залишатися відкритими. Ключовим фактором, що визначає можливість нормального функціонування такої держави, є широке громадське простір. Держава допомагає її захистити від звуження маніпулятивного впливу ЗМІ. У самій державі затверджується ідеал розосередженості влади та захисту законів від зміни мінімальної більшості з використанням конституційних обмежень.